

Fedeles Tamás

Oktatási központ a Mecsek lábánál

Az első magyar egyetem történetének súlypontjai¹

„Orbán püspök, Isten szolgáinak szolgálója. A dolog örök emlékezetére. (...) elhatározzuk, s egyúttal el is rendeljük, hogy az említett Pécs városában létesüljön egy studium generale, ahol örök időkre tanítsák az egyházjogot és a polgárjogot, valamint minden más tisztes tudományt, kivéve a teológiát”² – olvasható az 1367. szeptember 1-jén kiállított pápai bullában. Az első magyar egyetem alapításának 650 éves évfordulója méltán töltheti el büszkeséggel a pécsi egyetem és a város polgárait, ugyanakkor mindez jelentősen túlmutat Pécsen, hiszen e hat és fél évszázada történt alapítás a magyar oktatás, művelődés és kultúra történetének mindmáig kiemelkedő jelentőségű eseménye. Az alábbiakban e jubileumhoz illeszkedően a középkori pécsi egyetem meglehetősen szűkre szabott történetének legfontosabb csomópontjait tekintem át.

Püspöki székhely, káptalani iskola, hiteleshely

A középkori magyar egyházmegyei centrumok közül a pécsi az egyetlen, amelynek pontos alapítási dátuma korunkra maradt. Az eredeti oklevél interpolált, többszörösen átírt szövegét egy 1404-es diploma őrizte meg,³ amely szerint 1009. augusztus 23-án került sor az ünnepélyes aktusra Győr várában.⁴ A püspöki székhely kiválasztásában alapvető szerepet játszottak az egykori Sopianae északi temetőjének államalapítás korát megérő ókeresztény szakrális épületei, amelyek közül néhányat, így a *cella trichorát* – a legújabb kutatások alapján – a Karoling-korban is liturgikus célokra használták.⁵ A püspöki központtól délre-délkeletre lévő terület spontán fejlődési folyamat következtében vált önálló település-magokból egységes püspöki *civitassá* a 13. század derekára, amely a következő évszázad közepére országos relációban is egyházi, kulturális, gazdasági centrummá bővült.⁶

Pécs első püspöke, az itáliai származású Bonipert (1009–1036) a kezdetektől nagy gondot fordított az egyházmegye krisztianizációjához nélkülözhetetlen klerikus-utánpótlás képzésére. Ennek érdekében székesegyházi iskolát alapított, ahol a latin nyelv, valamint a keresztény hitelvek (katekézis) alapjait sajátíthatták el a tanulók. „*Azt jelentette nekünk fiunk, a te híved, Hilduin, irántunk való szereteted jeleinek hűséges közvetítője, hogy szeretnél egyet Priscianusainkból: ezt szívesen küldjük el általa.*”⁷ A fenti sorok Fulbert chartresi-

1 A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj (BO/00234/16/2) támogatásával készült. A szerző a PTE BTK Történettudományi Intézet egyetemi docense, valamint az MTA–PPKE Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport tudományos főmunkatársa.

2 Szögi 1995. 57.

3 DHA I. 58. Magyar fordítása: ÁKÍF 92–94.

4 Az alapítás körülményeire, tágabb magyar és európai összefüggéseire lásd Koszta 2009. 13–42.

5 Erre lásd Tóth 2016.

6 A település fejlődésére lásd Fedeles 2011; Fedeles 2013; Koszta 2012; Koszta 2015.

7 ÁKÍF 103–104.

püspök (1007–1028) Boniperthez intézett (válasz)levelében olvashatóak, aki 1020 táján Pécsre küldte a középkor egyik legismertebb latin grammatikai kézikönyvét, a 6. századi Konstantinápolyban működő tudós, Priscianus *Institutiones grammaticae* címen ismert munkáját.⁸ Az iskola a székesegyház klerikus közössége, a székeskáptalan felügyelete alatt működött, élén az olvasókanonok (*lector*) állt; az oktatásban fontos szerepet játszott az éneklőkanonok (*cantor*) és a lektor helyettese (*sublector*) is. Minthogy a káptalanhoz szorosan kötődött az intézmény, káptalani iskolának is nevezték. Az elemi szintű ismeretek megszerzését követően a tananyag a hét szabad művészet (*septem artes liberales*) köré szerveződött. A növendékek latin grammatikát, retorikát tanultak, majd a tehetséges ifjak ezt követően számtani, geometriai, ének-zenei ismereteket szerezhettek. Igen fontos részét képezte a tananyagának a retorika keretében oktatott *ars dictandi*, amely a levél- és oklevél-szerkesztés szabályainak elsajátítását foglalta magába.⁹ Magától értetődően az oktatáshoz szükséges volt az alapvető művek másolását végző *scriporium*ra, valamint a kéziratokat, kódexeket őrző könyvtárra is. A székesegyházi bibliotéka pedig a későbbi egyetemi oktatásban is fontos szerepet játszott.

A középkori Magyarországon az *ars dictandi* ismeretek oktatására mindenképpen szükség volt, hiszen a jogi írásbeliség letéteményesei elsősorban a hiteleshelyek (*loca credibilia, loca authentica*) voltak. A magánjogi írásbeliség igénye hívta életre a hiteleshelyi szervezetet, mivel az elsősorban szóbeliségen alapuló középkori magyar társadalom egyre nagyobb szükségét érezte a jogi cselekmények (adásvétel, zálogosítás, végrendelet stb.) írásba foglalásának. Ezt a feladatot az egyházi intézmények végezték, a székes- és a nagyobb társaskáptalanok, valamint az egyes szerzeteskonventek. A hiteleshelyi intézményrendszer kialakulása és működése tette szükségessé azt is, hogy a káptalanok és szerzetesházak tagjai a magyar szokásjogban is jártasak legyenek. A dómiskolában tanuló növendékek számára tankönyvként szolgáltak az oklevelek formulás részeit tartalmazó gyűjtemények (formuláriumok), amelyek létrejöttét az oklevélforgalom tömegessé válása tette szükségessé. A különböző típusú oklevelek alapvető formuláit így csak a konkrét ügyhöz kellett igazítani, ezáltal lényegesen gyorsabbá vált egy-egy kiadvány elkészítése. Több középkori formuláskönyv is ismert, amelyek közül egy a pécsi székeskáptalanhoz köthető.¹⁰ A pécsi székesegyház kanonoki testülete kimutathatóan 1214-től állított ki közhitelű okleveleket, s a későbbiekben a Dél-Dunántúl legtekintélyesebb hiteleshelyeként működött.¹¹ A káptalan hiteleshelyi kancelláriája magától értetődően szoros kapcsolatban állt az iskolával, hiszen mindkét intézmény irányítása az olvasókanonok feladata volt, továbbá az oklevelek szövegét lejegyző nótáriusok is vélhetőleg a dómiskolában tanultak. Mind a székeskáptalan, mind pedig a székesegyházi iskola hatása a püspökség központjából távolra sugárzott. Ezt mutatja, hogy a káptalant és az iskolát távoli megyékből származók is felkeresték. Az 1290-es években Pozsegán a pécsi olvasókanonoki méltóság mintájára szervezték meg a lektori hivatalt és a káptalani iskolát is, mely intézkedés hátterében – a két település földrajzi elhelyezkedésén kívül – minden bizonnyal a pécsi székesegyházi iskola tekintélye és magas színvonala állt.¹²

⁸ NEMERKÉNYI 2004. 13–30.

⁹ BÉKEFI 1910. 246–274.; MÉSZÁROS 2000. 1–83.

¹⁰ A hiteleshelyekre lásd ECKHART 2012. A formulárium kiadása: IVÁNYI 1904–1905.

¹¹ KOSZTA 1998; FEDELES 2003a.

¹² KOSZTA 2007. 120.

A fentiek tükrében tehát Pécs a 14. század derekán az írásbeliség, az oktatás és a művelődés egyik, de korántsem az egyetlen magyarországi centruma volt, amely kellő háttérrel biztosíthatott a magasabb szintű oktatás megszervezéséhez. Joggal merül fel a kérdés, hogy miért nem Esztergomban, Váradon, Egerben, Gyulafehérváron, vagy más püspöki-érseki központban került sor egyetemalapításra? Miért éppen a mecsekaljai településen nyitotta meg kapuit a Magyar Királyság első univerzitása?

„Vylhelmus Dei et Apostolica gratia episcopus Quinqueecclesiensis”¹³

A középkori pécsi egyetem létrehozása szervesen illeszkedett a kelet-közép-európai egyetemalapítások sorába. A IV. Károly német–római császár (1346–1378) által életre hívott prágai egyetemet (1348) követő alapítási hullám idején szinte azonos időben jött létre a krakkói (1364), a bécsi (1365), végül pedig a pécsi *studium generale*.¹⁴ Az említett egyetemek és a pécsi intézmény között a székhelyek kiválasztása tekintetében egy markáns különbség mutatkozott. Míg ugyanis Prága a Luxemburgok, Krakkó a Piastok, Bécs pedig a Habsburgok rezidenciájának adott otthont, addig a dél-dunántúli Pécs „mindössze” egy fejlett püspökvárosként élte mindennapjait, hiszen a Magyarországon regnáló Anjouk udvarukat Visegrádon rendezték be.¹⁵

Az egyetem helyszínének kiválasztásával kapcsolatosan a korábbi historiográfiában több lehetséges alternatíva is felmerült. Az egyik elképzelés szerint azért esett Pécsre a választás, mivel a 14. század folyamán a pécsi és a szomszédos zágrábi egyházmegye területéről iratkozott be a legtöbb magyar diák külföldi egyetemekre, következésképpen az újonnan létesített intézmény számára e körülmény ismeretében biztosított lett volna a folyamatos hallgatói utánpótlás.¹⁶ E nézet relevanciáját tovább erősíti a korabeli demográfiai helyzet is, ugyanis az ország legnépesebb régiói közé tartozott a Dél-Dunántúl, kiváltképp a pécsi egyházmegye területe.¹⁷ Többek véleménye szerint a város fekvése geopolitikai szempontból igen kedvező volt, amely különösen az Anjou-kor második felében, I. (Nagy) Lajos (1342–1382) déli-délnyugati expanzív politikája idején jelenthetett előnyöket.¹⁸ Ez utóbbi szemponttal kapcsolatban érdemes figyelembe vennünk a korabeli közlekedésföldrajzi viszonyokat is, amely ismeretében Zágráb bizonyosan alkalmasabb helyszín lett volna egy egyetem számára.¹⁹ Több kutató pedig úgy vélekedett, hogy az egyetem alapítását, valamint székhelyének kiválasztását a balkáni területen burjánzó bogumil és patarén eretnesség elleni küzdelem igénye motiválhatta.²⁰ Ez utóbbi elképzelés azonban minden alapot nélkülöz, tekintve, hogy az alapítólevélben *expressis verbis* szerepel a teológiai fakultás felállításának tilalma.²¹ Gábrriel Asztrik, a nemzetközi elismertségnek örvendő egyetemtörténész teljes joggal fogalmazta meg ezzel kapcsolatos aggályait: „Ho-

¹³ MNL OL DL 5573.

¹⁴ SZÉKELY 1967; VETULANI 1967.

¹⁵ A középkori egyetemekre összefoglalóan lásd: RÜEGG 1993. Visegrádra lásd MÉSZÁROS 2009.

¹⁶ GABRIEL 1969. 17.

¹⁷ CSIZMADIA 1965. 10.

¹⁸ SZÉKELY 1967. 159.; GABRIEL 1969. 15.; KLANICZAY 1974. 162.; PETROVICS 2005. 30.

¹⁹ Zágráb jelentőségére lásd VARGA 2008.

²⁰ Pl. CSIZMADIA 1965. 9.; SZÉKELY 1967. 162.; KOVÁCS 1967. 39–40.

²¹ „*quam alia qualibet licita, praeterquam in Theologia*” – SZÖGI 1995. 55.

gyan szolgálhatja egy teológiai fakultással nem rendelkező iskola a hittérítők felkészítését és az eretnekekkel szembeni küzdelmet?”²² Az elmondottakat mérlegelve, a rendelkezésre álló források ismeretében magam azonban úgy gondolom, hogy a *studium generale* életre hívásának gondolata Vilmos pécsi püspökben (1361–1374) fogalmazódott meg, így érdemes a főpapot és az alapítás közvetlen hátterét közelebbről szemügyre vennünk.

Wilhelm von Koppenbach származásáról meglehetősen kevés információval rendelkezünk. A család Saarland területéről, Bliesgauból származott, névadó településük, Koppenbach pedig Felső-Bajorországban, közelebbről Ingolstadt és München között helyezkedik el. A zweibrückeni grófok szolgálatában álló elszegényedett nemesi família első ismert tagja, János 1294-ben bukkant fel a forrásokban.²³ Vilmos valószínűleg a 14. század első évtizedében látta meg a napvilágot.²⁴ Ifjúkoráról nem rendelkezünk információkkal, így tanulmányairól sem tudunk. Későbbi diplomáciai tevékenységét, valamint a pécsi egyetem alapításában játszott szerepét mérlegelve azonban kánonjogi ismeretekkel bizonyosan kellett rendelkeznie, ennek alapján pedig egyetemi képzettségére következtethetünk.

Magyarországra kerülésével kapcsolatban érdemes röviden érintenünk szűkebb pátriája hatalmi konstellációját. Maga a zweibrückeni grófság 1335-től a Luxemburg-dinasztia érdekkörébe tartozott, ugyanis Walram gróf, a későbbi IV. Károly császár szolgálatába lépett. A grófok territóriumuma a speyeri egyházmegyéhez tartozott, melyet 1331-től ugyancsak egy Luxemburg, jelesül Károly nagybátyja, Balduin trieri érsek – egyúttal birodalmi választófejedelem – kormányzott. Az egyházi pályára lépő Vilmos e körülmények következtében, vélhetőleg Balduin ajánlására kerülhetett IV. Károly látókörébe, aki káplánként alkalmazta. 1353 tavaszán kerülhetett kapcsolatba I. Lajos királlyal, ugyanis ekkor Budán találkozott a magyar és a német uralkodó, s újonnan kötött házasságaik ünneplése mellett, születendő gyermekeik révén dinasztikus kapcsolatot kívántak kötni. A német származású klerikus és a magyar uralkodó ismeretsége azonban vélhetőleg korábbról datálódott. Nagy Lajos első hitvese ugyanis Károly első házasságából született leánya, Margit volt (†1349).²⁵

Vilmos első ismert egyházi javadalma, a bergzaberni plébánia (1353) a zweibrückeni grófok kegyurasága alá tartozott. 1353 májusában már a magyar király káplánjaként kérényezett egy speyeri kanonoki stallumot az uralkodó támogatásával – eredménytelenül. Hamarosan azonban siker koronázta törekvését, s 1358 áprilisában a speyeri székeskáptalan javadalma volt.²⁶ Egy 1357 májusában szintén a Szentszék elé terjesztett folyamodványában Lajos király titkáráként és szeretett tanácsosaként (*secretarius et predilectus consiliarius*) szerepelt, következésképpen ekkor már vélhetőleg a Magyar Királyság területén élt.²⁷ Hamarosan magyar egyházi javadalmak birtokába jutott. 1358 áprilisában császári prépostként tűnt fel, majd egy javadalomcsere folytán az egri székeskáptalan élére került. Az egri nagypréposti méltóság a leggazdagabb magyar káptalani javadalmak közé tartozott, amellyel az uralkodó mindenekelőtt Vilmos szolgálatait honorálta. A klerikus ugyan-

²² „How can a school without a Faculty of Theology serve such a purpose, that of training missionaries and fighting heresies?” – GABRIEL 1969. 13–14.

²³ ZIMMERMANN 2001. 34.; ZIMMERMANN 2004. 253.

²⁴ Harald Zimmermann 1313 körüli születési időt valószínűsített, amely szintén elfogadható. Vö. ZIMMERMANN 2001. 35.

²⁵ FEDELES 2009. 109.

²⁶ FOUQUET 1987. II. 408. 76. sz.

²⁷ BOSSÁNYI 1916–1918. II. Nr. 92.; ZIMMERMANN 2001. 35.

is 1358 októberétől királyi kápolnaispánként (*comes capellae regiae*) és titkos kancellárként (*secretarius cancellarius*) szolgálta a királyt.²⁸ Egyházi pályafutása csúcspontja a pécsi püspöki méltóság elnyerése jelentette, amelyre Neszmélyi Miklós halálát követően szemelte ki az uralkodó.²⁹ A püspökség élén a Szentszék végül 1361. január 18-án erősítette meg.³⁰

1358 őszétől királyi kápolnaispánként és titkos kancellárként működött egészen haláláig. A királyi kápolna – természetesen a liturgikus feladatok ellátása mellett – az Anjoukorban, egészen Vilmos haláláig a királyi udvar központi hiteleshelyeként is működött, emellett pedig a király diplomáciai testületének bázisa volt. Ez utóbbi funkciója révén pedig elsősorban kánonjogi ismeretekkel rendelkező klerikusokat találunk az időszakban a *capella regiában*, s e körülmény szoros összefüggésben áll az ország elsőként létrehozott egyetemének, a pécsi *studium generalenak* a megalapításával.³¹ Az alapítás háttérében ugyanis elsősorban az a királyi diplomáciában szerepet vállalókkal szemben támasztott igény állt, hogy a – főként a Szentszékkel folytatott – tárgyalásokhoz nélkülözhetetlen kánonjogi képzettséggel rendelkezzenek. Minthogy az uralkodó diplomatáinak döntő többsége a királyi kápolna klerikusai közül került ki, mindenekelőtt tehát a királyi káplánok számára voltak nélkülözhetetlenek a megfelelő szintű jogi ismeretek. Nagy Lajos regnálásának kezdetétől kimutatható az a jelenség, miszerint kápolnája tagjai különböző egyházi javadalmak birtokában iratkoztak be az itáliai egyetemek jogi fakultásaira. Vilmos püspök titkos kancellárként és kápolnaispánként 1358-tól állt a királyi diplomáciai testület élén, következésképpen ő ismerhette fel leginkább a hazai egyetem alapításával járó előnyöket. E kérdésben a kiváló diplomata-püspök saját tapasztalatokkal is rendelkezett, ugyanis IV. Károly császár egykori káplánjaként bizonyára jól ismerte a prágai univerzitást. Mindezek fényében nincs okunk kételkedni abban, hogy az egyetemalapítás legfontosabb célja éppen az volt, hogy az uralkodó diplomatái Bologna és Padova helyett immár a sokkal könnyebben elérhető, s minden bizonnyal jelentősen kevesebb költséget felemészítő pécsi *studium generalen* pallérozódjanak. Természetesen az uralkodó hozzájárulása is szükséges volt az egyetem létrehozásához, azonban I. Lajos szerepvállalása mindössze a hivatalos szentszéki eljárás során szükséges formai követelménynek tekinthető. A püspök kezdeményező voltát mind az egyetem székhelyének kiválasztása, mind pedig a professzorok javadalmazásában vállalt szerepe alátámasztja.³²

Vilmos püspöki kinevezését követően igen jelentős summa befizetésére tett ígéretet. A *Camera Apostolica*, valamint a bíborosi kollégium számára a *servitium commune* fejében 3400 kamarai aranyforint, továbbá öt *servitia minuta*, azaz összesen 3825 forint teljesítésére vállalt kötelezettséget.³³ A legújabb kutatások alapján a gondosan adminisztrált pápai taxa-könyvekben feltüntetett adó összege az egyházmegyék várható éves jövedelmének – a korábban vélt egyharmaddal szemben – ötöd-hatod részét tette ki.³⁴ A Vatikáni Titkos Le-

28 FEDELES–KOSZTA 2011. 103–104.

29 1360. július 25-én „*Wilhelmus prepositus Erlacensis comes capelle (...) et postulatus episcopus Quinqueecclesiensis*”-ként szerepelt egy oklevélben. KOLLER 1782–1812. III. 84.

30 EUBEL I. 431.

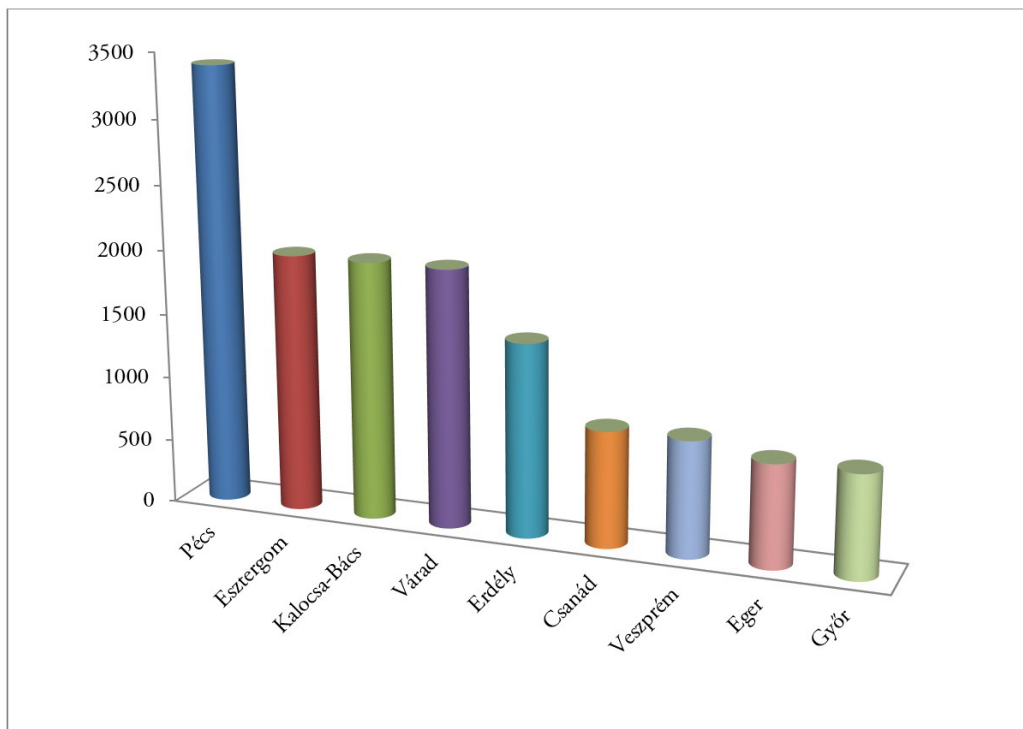
31 BÓNIS 1968. 26.; BÓNIS 1971. 42.

32 FEDELES 2015a. 112.

33 A korunkra maradt pápai adókönyvek adatai szerint 1364 és 1370 között összesen 2027 forintot el is juttatott Avignonba. CAMERALIA I. 62., 425., 429., 431., 439., 446., 449., 456. sz.

34 FEDELES 2014. 201.

véltárban őrzött *Obligationes et Solutiones* kötetek adatai alapján a korszak leglukratívabb magyar egyházmegyéjeként tekinthetünk a pécsire.³⁵

1. táblázat – A leggazdagabb magyar egyházmegyék szervíciói a 14. század második felében (kamari aranyforintban)

„in dicta civitate Quinque Ecclesiensi de cetero sit studium generale”³⁶

Egy újonnan létesítendő egyetem felállítását alapos vizsgálatok előzték meg, hiszen a működését engedélyező Szentszék számára garanciára volt szükség a kiválasztott helyszín alkalmasságát, valamint az intézmény működéséhez szükséges szellemi és pénzügyi háttérrel illetően. Pécs esetében Bartolomeo Piacentini, a padovai egyetem jogászprofesszora tájékozódott a körülmények felől.³⁷ A jogtudós és egyúttal kiváló diplomata Francesco Carrara padovai herceget képviselte a magyar–velencei béketárgyalásokon, melynek eredményeképpen megkötötték a zárai békét (1358). Mivel Koppenbachi Vilmos is jelen volt a békeokmány aláírásánál, vélhetőleg akkor ismerkedett meg Piacentinivel. Minden bizonnyal az ő tanácsára hívta meg Nagy Lajos király az itáliai tudóst Magyarországra, melyről a korabeli források is tájékoztatnak. Eszerint 1360-ban a magyar királyi udvarnál járt a professzor, s az uralkodó tanácsosának nevezte ki és vendégül látta egy ideig. Piacentini látogatása minden valószínűség szerint a pécsi egyetemalapítás előkészítésével hozható

³⁵ A magyar adatokat lásd CAMERALIA I. A nyugati kereszténység egyházmegyéire vonatkozó adatokat lásd HOBERG 1949.

³⁶ SZÖGI 1995. 53.

³⁷ Személyére lásd BIANCHI 2015.

összefüggésbe. A magyar–padovai szövetség révén az alapítandó magyar egyetem számára a padovai *studium generale* szolgált mintaként, melynek egyik legjobb ismerője maga Piacentini volt. Amint köztudott, 1367. szeptember 1-jén, a viterbói pápai palotában kelt a pécsi egyetem működését engedélyező bulla.³⁸ Ekkor a pápai udvarban tartózkodott Bartolomeo Piacentini és Pileo Prata padovai püspök, az ottani egyetem kancellárja. E körülmény alapján pedig arra következtethetünk, hogy a pápai Kúriában a *studium generale* létesítését engedélyező processzus során a magyar ügyekben (is) járatos itáliai professzor véleményét is kikérték. Ekkor ugyancsak az itáliai városban tartózkodott Radolphus de Castello ágostonrendi szerzetes, a korszak egyik legképzettebb teológusprofesszora, aki néhány nappal korábban, augusztus 28-án érkezett vissza Magyarországról. Castello jelenléte pedig egyértelműen arra utal, hogy ő lehetett az a Szentszék által megbízott személy, aki az alapítás engedélyezése előtt a még problémásnak vélt ügyeket Magyarországon próbálta elrendezni.³⁹

A 14. század második felében az egyetemalapításokat megelőző, egységes szentszéki eljárás a következőképpen foglalható össze. 1) Az uralkodó kérvényt nyújtott be a Szentszékhez. 2) A római Kúria szerteágazó vizsgálatot indított annak megállapítása érdekében, hogy a leendő egyetem székhelyéül kijelölt település megfelelő-e az intézmény felállítására. 3) Ezt követően megküldték a Szentszék számára az alapító okiratot, valamint a városi hatóság által az egyetem tagjai számára biztosított privilégiumokról szóló dokumentumokat. 4) Végül pedig – amennyiben minden körülmény kedvezően alakult – kiállításra került az alapítást rögzítő pápai bulla.⁴⁰ Pécs esetében tehát a hivatalos folyamodványt (*supplicatio*) az ország szuverén uralkodója terjesztette be. Mindazonáltal a király szerepe – amint fentebb utaltam erre – mindössze protokollárisnak tekinthető: az intézmény működésének biztosítására egyértelműen Vilmos pécsi püspök személye jelentett garanciát. Erre utal a szeptember 2-án Lajos királynak címzett pápai bulla felszólítása is, amelyben Orbán pápa az egyetem működésének engedélyezését ahhoz kötötte, „*hogy az ebben az iskolában előadó magiszterek és doktorok illő díjazásáról Magyarország mindenkori királya gondoskodjék*”.⁴¹ Amint az alábbiakban látni fogjuk, e figyelmeztetés írott malaszt maradt, ugyanis a professzori gárda fizetésének feladata a püspökre hárult.

A Mecsekalján kapuit megnyitó intézményt a korabeli források az általános gyakorlatot követve *studium generalenak* nevezik. Ma a legmagasabb szintű képzést nyújtó felsőoktatási intézményeket nevezük egyetemnek, amely elnevezés a latin *universitas* szó megfelelője. Mindazonáltal a középkorban e szónak sokkal tágabb jelentéstartalma volt, általánosan mindenfajta szövetség, közösség jelölésére használták. Így például az Erdély területén széleskörű autonómiával rendelkező németek közösségének általános elnevezésében ugyancsak feltűnt (1486) az egyetem szó (*Universitas Saxonum*). Éppen ezért a középkori egyetemekre az általános tanulmányokra utaló *studium generale*, illetőleg a taná-

³⁸ SZÖGI 1995. 53–56.

³⁹ BODA 2002. 7–13.

⁴⁰ VETULANI 1967. 23–34.

⁴¹ „(...) *ac volumus, quod magistris et doctoribus, qui in huiusmodi legunt studio per Regem Ungarie pro tempore existentem, in competentibus stipendiis provideatur.*” – SZÖGI 1995. 56–58. (A magyar fordítás Bene László munkája).

rokra és a diákokra vonatkozó *universitas magistrorum et scholarium* terminusokat célszerű használnunk.⁴²

A középkori pécsi egyetem alapítólevelének eredeti példánya nem maradt korunkra. Ismert szövegét két, a pápai kancellárián vezetett másolati könyvben, a jelenleg a Vatikáni Titkos Levéltárban őrzött *Registra Vaticana* sorozat 16., valamint a *Registra Avenionensia* 165. kötetében rögzítették.⁴³ A pápai bulla egyértelműen fogalmaz a felállítandó karok, valamint a tanárok és diákok kiváltságai tekintetében: „*elhatározzuk, s egyúttal el is rendeljük, hogy Pécs városában létesüljön egy studium generale, ahol örök időkre tanítsák az egyházjogot és a polgárjogot, valamint minden más tisztes tudományt, kivéve a teológiát, s hogy az ott működő tanárok és hallgatók birtokolják mindazt a kiváltságot, szabadságot és mentességet, amit a doktorok, tanárok és hallgatók a studium generalékon élveznek és gyakorolnak.*”⁴⁴ A szabad művészetek karának (*facultas artium*) megszervezését ugyan kifejezetten nem tartalmazza az alapítólevél szövege, azonban tekintve a középkori egyetemek felépítését és működését, a magasabb szintű, így a jogi tanulmányokat is előkészítő kar nélkülözhetetlen volt. Itt kapták meg ugyanis a hallgatók a felsőbb karok (*superiores*) látogatásához szükséges alapvető, elsősorban a latin nyelvi ismereteket biztosító grammatikai képzést.⁴⁵ E fakultás alapvetően a régi hagyományokkal rendelkező, magas színvonalon működő székesegyházi iskolára, annak könyvtárára s az ott működő tanárookra épülhetett. Amint ezt fentebb már említettem, a jogi kar létrehozása volt a legfontosabb szempont az egyetem életre hívásánál. Noha a pápai oklevél egyaránt említi a kánon- és a polgárjog (római jog) oktatását, adataink csak az egyházjogra vonatkozóan vannak; bizonyosan ez volt a fontosabb. Az általános megfogalmazásba természetesen az orvosi kar is beletartozhatott, azonban működésére vonatkozóan hiányoznak a közvetlen adatok.⁴⁶

Amint láthattuk, Pécsen a teológiai kar felállítását a Szentszék nem engedélyezte (*praeterquam in Theologia*). E tekintetben tehát a pécsi – hasonlóan egyébként a krakkói és a bécsi egyetemekhez – „csonka” intézménynek tekinthető. Egyes vélemények szerint a teológiai fakultás felállításának tilalma a párizsi egyetem monopolhelyzetével hozható összefüggésbe. E szerint a legmagasabb teológiai képzést nyújtó intézmény privilégiumait, s magának a karnak a tekintélyét kívánta a Szentszék tovább növelni, s ennek érdekében nem engedélyezték az újonnan alapított egyetemek számára e fakultás létesítését.⁴⁷

Az újabb, mértékadó kutatások két további körülményre irányították a figyelmet. Egyrészt sokkal inkább a prágai teológiai kar védelmének igénye, valamint a krakkói eset állhatott az említett tiltás hátterében. A lengyel egyetem létesítését ugyanis a III. Kázmér királlyal (1333–1370) szemben álló krakkói püspök nem támogatta, ennek következtében az alapítás sikere mindenekelőtt a gnieznoi érsek diplomáciai erőfeszítéseinek köszönhető. A helyi ordinárius magatartása pedig szinte lehetetlenné tette a teológiai kar felállítását.

⁴² FEDELES et alii 2011. 14.; FONT 2015. 11.

⁴³ ASV Reg. Vat. vol. 16, fol. 68v–69r; ASV Reg. Av. vol. 165, fol. 441v–442r.

⁴⁴ „*statuimus, ac etiam ordinamus, ut in dicta civitate Quinque Ecclesiensi de cetero sit studium generale, ibique perpetuis temporibus inibi vigeat tam in iuris canonici et civilis, quam alia qualibet licita, praeterquam in Theologia, facultate, et quod legentes et studentes ibidem omnibus privilegiis, libertatibus, concessis doctoribus, legentibus et studentibus commorantibus in studio generali, gaudeant et utantur*” – SZÖGI 1995. 53–55.

⁴⁵ HAJNAL 2008.

⁴⁶ Petrovich Ede a városban működő ispotály 14. századi patrocíniumváltására alapozta az orvosi kar működésére vonatkozó hipotézisét. PETROVICH 1960. 273.

⁴⁷ BÉKEFI 1909. 32–33.

Ugyanakkor a Lengyel Királyság periférikus helyzete, azaz a Szentszéktől való nagy távolsága is hozzájárult az engedély megtagadásához. Róma pedig nem látta biztosítottnak a hit tisztaságának megőrzését egy olyan ország teológiai karán, amely az ortodoxokkal szemben toleranciát tanúsított, s amely nem lépett fel szigorúan a pogány litvánokkal szemben. Szintén nem nézte jó szemmel a pápaság a lengyel király izraeliták iránt tanúsított toleranciáját. Krakkó esete így precedenst teremtett, melynek következtében IV. Rudolf herceg kifejezett kérése ellenére V. Orbán pápa Bécsben sem engedélyezte a teológiai kar felállítását, holott ez esetben minden feltétel adott volt. Az engedély nyilvánvalóan diszkriminatív lett volna Krakkóval szemben. Mindennek egyenes következményeként a Mecsek lábánál sem kezdhetette meg működését a teológiai fakultás.⁴⁸

Struktúráját tekintve a pécsi a kancellári típusú egyetemek közé tartozott, amely a bolognai modell alapján működő padovai intézmény mintáját követte. Élén a mindenkori püspök állt kancellárként. Az ő kezében összpontosult a tulajdonképpeni hatalom, így ő gyakorolt joghatóságot a diákok és a professzorok felett, s ugyancsak ő kormányozta az intézményt. A püspöki szék üresedése esetén a székeskáptalan által választott helynök viselte a kancellári hivatalt. A sikeres vizsgát követően a kancellár adományozta az akadémiai fokozatokat a jelölteknek. Az eljárás a következőképpen alakult: a vizsgáztató professzorok bemutatták a kancellárnak a fokozatra érdemes jelöltet, majd ezt követően ő egybehívta az adott fakultás doktorait és magisztereit. Miután a szakmai grémium alapos vizsgálat során alkalmasnak ítélte a vizsgázót, a kancellár megadta számára a megfelelő tudományos fokozatot, valamint a tanítási engedélyt (*licentia ubique docendi*). Ettől kezdve tehát az újdonsült doktor bármelyik egyetemen taníthatott, természetesen a doktori fokozatának megfelelő karon.⁴⁹

„doctoribus vel licentiatis in studio Quinqueecclesiensi actu legentibus”⁵⁰

Az egyetemi oktatás kvalifikált tanári gárda nélkül természetesen elképzelhetetlen, a következőkben tehát érdemes összegeznünk a pécsi stúdiummal összefüggésbe hozható professzorokra vonatkozó legfontosabb adatokat.⁵¹

A Pécsen oktató professzorok közül kétségtávon kívül a bolognai származású kánonjogász, Galvano da Bologna (*Galvano Bethini de Bononia*) a legismertebb.⁵² Felsőfokú tanulmányait Padovában végezte, ahol kánonjogi doktorátust szerzett (1361), majd a következő években a padovai egyetem egyházjog-tanáráként tevékenykedett.⁵³ Galvano első alkalommal 1371 szeptemberében tűnt fel a magyar ügyekkel kapcsolatos forrásokban. Ekkor XI. Gergely pápa levelében arra szólította fel, hogy Vilmos pécsi püspökkel, a pécsi egyetem kancellárjával együtt munkálkodjanak a magyar király és a német–római császár közti béke megteremtésén. Egy évvel később pedig Bachensteini Albert pécsi kanonok társaságában tárgyalt a magyar király diplomatájaként Avignonban.⁵⁴ Az uralkodó diplo-

⁴⁸ CSIZMADIA 1965. 12.; VETULANI 1967. 45–47.; KNOLL 2016. 16–17.

⁴⁹ FEDELES 2015a. 116–117.

⁵⁰ ASV Reg. Av. vol. 173, fol. 373r.

⁵¹ PETROVICH 1967; FEDELES 2015b.

⁵² COLLE 1825. 46–52.

⁵³ CSIZMADIA 1967. 113.

⁵⁴ CSIZMADIA 1967. 111.; FEDELES 2005. 318.

máciai testületének tagjaként tehát egyházi jogi ismereteit a magyar király képviselőjében (is) kamatoztatta. Vilmos püspöknek Galvano személyében egy elismert itáliai kánonjogászt sikerült Pécsre csábítania, aki az 1370-es évek elején kapott katedrát a Mecsek alján. 1372. szeptember 30-án kelt XI. Gergely pápa bullája, amelyben megerősítette Galvano professzori javadalmazását.⁵⁵ Pécsi működéséért kimagasló juttatásban részesült, ugyanis évi 300 ezüstmárkát keresett, amely 600 aranyforintnak felelt meg; ezen felül megkapta Ürög falu tizedét (amely 70 forintot tett ki), valamint a városban egy lakást is rendelkezésére bocsátottak.⁵⁶ Tekintve, hogy nyugat-európai kollégáinak oktatásból származó éves bevételei átlagosan nem haladták meg a 100 forintot, európai összehasonlításban ő volt a korszak legjobban fizetett professzora.⁵⁷ Mindezt kellően szemlélteti, hogy a korszak a bolognai tanárai évi 60 dukát honoráriumot kaptak.⁵⁸ E kimagasló díjazás valószínűleg azzal magyarázható, hogy Galvano egyúttal a püspökség jogtanácsosi teendőit is ellátta, továbbá a király és az egyház érdekében kifejtett diplomáciai tevékenységét is ily módon honorálhatta a püspök. Az itáliai tudós Vilmos püspök halálát követően elhagyta a várost, amely egyértelműen a főpappal fennálló szoros kapcsolatára utal. 1374 és 1376 között Bolognában,⁵⁹ 1379–1382 között Padovában, majd pedig ismét Bolognában tanított. Bolognai működése során a pápa utasítására évi 260 dukát díjazásban részesült, amely ötszöröse volt az ottani átlagos professzori salláriumnak.⁶⁰ Több kánonjogi munkája ismert, melyek közül az egyiket (*Repetitio in glossa Opinionem. Cap. I. De constitutionibus*) vélhetőleg pécsi működése idején írta.⁶¹

A közelmúltig mindössze csak feltételezhettük, miszerint egy bizonyos Rudolf nevű személy, a szabad művészetek magisztere és a kánonjog licenciátusa Pécsen egyházi jogot tanított. Mindez Petrus Stephani pápai adószedő számadáskönyvének egy, az 1372-es évnél olvasható bejegyzése alapján volt vélelmezhető. A feljegyzés arról tájékoztat, hogy Vilmos püspök a számára biztosított apostoli tekintély alapján egy kanonoki javadalmat

⁵⁵ KOLLER 1782–1812. III. 129–131.

⁵⁶ „(...) *ibi provisionem annuam trecentarum marcharum argenti, seu sexcentorum florenorum auri percipiendam et habendam per te insuper bonis ad mensam episcopalem Quinque Ecclesiensem spectante tibi que in certis terminis persolvendam constituit, et etiam deputavit. Et quod nihilominus, villam de Yruch Quinque Ecclesiensis dioecesis et domum quam in Civitate Quinque Ecclesiense inhabitas (...)*” – KOLLER 1782–1812. III. 129–131.

⁵⁷ ÁBEL 1881. 12.; GABRIEL 1969. 24.

⁵⁸ COLLE 1825. 48.

⁵⁹ 1374. augusztus 3-án kelt XI. Gergely bullája, amelyben elrendelte Galvano felvételét a bolognai egyetem professzori kollégiumába. „*Sane accepimus, quod dilectus filius Galvanus de Bononia, decretorum doctor. adeo hactenus iuris canonici studiis laudabiliter insudarit, prout adhuc indefessis laboribus et sollicitudine operosa insudat, quod olim in Paduano studio generali doctoratus insignia meruit obtinere, et deinde in ipso Paduano, et Quinqueecclesiensi studiis laudabiliter, et ordinare decretales easdem in nostrae Bononiensis civitatis studio est assumptus. Cupientes igitur etc. vobis per Apostolica scripta mandamus. quatenus Galvanum praedictum vestro Collegio pro nostra et Apostolicae Sedis reverentia aggregare (...)*” – COLLE 1825. 48.

⁶⁰ „*Attendentes, quod dilectus filius Galvanus de Bononia (...) nuper assumptus ad legendum in Bononiensi studio decretales easdem, specialiter pollens dono scientiae, in specialis favoris nostri gratiam promeretur, et quod ultra sexaginta ducatos auri pro sallario secundum morem dicti studii Bononiensi annuatim percipere non deberet, et quod extra eandem civitatem sibi multo maius salarium datum est hactenus, et daretur etiam in futuris, ac nolentes propterea tantum doctorem occasione praedicta concedere a studio Bononiensi praefato, nec cum suo damno retinere invitum, ducentos ducatos auri ultra dictos sexaginta ducatos de speciali dono deputavimus Galvano praedicto, persolvendos eidem annis singulis; et, ne id trahatur ab aliis doctoribus forsitan in exemplum, ordinavimus etc.*” – COLLE 1825. 48.

⁶¹ Munkáinak jegyzékét lásd COLLE 1825. 50–52.

adományozott a kánonjogi licenciátussal rendelkező Rudolf mesternek az eгри egyházban.⁶² Az illető később a pécsi székeskáptalan préposti stallumát is elnyerte (1383–1400), amely körülmény ugyancsak erősítette az említett hipotézist.⁶³ Az ominózus eгри javadalomadományozás ahhoz a pápai engedélyhez illeszkedett, amelyben a pécsi püspök felhatalmazást kapott, hogy a Magyar Királyság három egyházában, három üresedésben lévő vagy a jövőben megüresedő kánonoki javadalmat rezerválhasson három alkalmas személy részére.⁶⁴ 2016 júniusában, a Vatikáni Titkos Levéltárban végzett kutatásaim alkalmával bukkantam arra a pápai dokumentumra, amely kétségtelenné teszi a Rudolfra vonatkozó korábbi feltételezést, valamint az egyetem tanárainak javadalmazásáról is informál. Az 1371. augusztus 21-én kelt dokumentum szerint XI. Gergely pápa Vilmos pécsi püspök kérésére engedélyezte, hogy a preláthus az esztergomi, az eгри és a zágrábi egyházakban (*in Strigoniensi et Agriensi ac Zagrabiansi ecclesiis*) három alkalmas, a pécsi egyetemen tanító, kánon-, illetve civiljogi doktorátussal vagy licenciátussal rendelkező személy számára (*tribus perosnis ydoneis in iure canonico vel civili doctoribus vel licentiatis in studio Quinqueecclesiensi actu legentibus*) egy vagy két egyházi javadalmat (*unum vel duo beneficia ecclesiastica aut duas prebendas*) juttathasson.⁶⁵ Sajnos egyelőre az említett esztergomi és zágrábi székesegyházakban javadalomhoz jutó pécsi professzorokra vonatkozó információ nem áll rendelkezésünkre. A pécsi *studium generale* tanárainak járandóságát tehát a püspökség vagyona mellett különböző egyházi javadalmakból finanszírozták. 1367-ben V. Orbán, míg 1376-ban utóda, XI. Gergely pápa engedélyezte a pécsi *studium* tanárainak és tanulóinak egyetemi működésük idején, hogy öt esztendőn át egyházi stallumaiktól távol élve is élvezhessék azokból származó jövedelmeiket.⁶⁶ E gyakorlat egyáltalán nem példanélküli, ugyanis a professzorok egyházi javadalmakkal történő honorálása általános jelenségnek számított a korszakban.⁶⁷

A nürnbergi eredetű Hermann Lurcz pécsi működéséről mindössze egyetlen utalással rendelkezünk. 1379-ben a prágai egyetem *Liber decanorum* kötetébe feljegyezték, hogy Lurcz a pécsi egyetemről érkezett Prágába.⁶⁸ Mindebből tehát egyértelmű, hogy az illető pécsi *studium generale*-ről Csehországba ment, az azonban e rövid bejegyzés alapján nem dönthető el minden kétséget kizáróan, hogy Pécsen csak tanulmányokat folytatott-e vagy a professzori kar tagjaként működött, esetleg pécsi tanulmányait követően kapott az *alma mater*-ben katedrát. Pécsi tevékenységéről közelebbi információval nem rendelkezünk, következésképpen csak feltételezhetjük, hogy az első magyar egyetem tanára volt, amelyet megerősíthet az a tény, hogy Pécsről történő távozását követően Prágában a szabad mesterségek tárgyait tanította. Mindebből pedig arra következtethetünk, hogy Pécsen a *facultas artium* oktatója lehetett. 1382-ig adatolható prágai tanári munkája mellett orvosi tanulmányokat folytatott.⁶⁹ 1386 tavaszán már Bécsben találjuk, ahova valószínűleg az

⁶² MVH I/1. 479–480.

⁶³ Személyére lásd FEDELES 2003b.

⁶⁴ MVH I/1. 495.

⁶⁵ ASV Reg. Av. vol. 173, fol. 378rv.

⁶⁶ BÉKEFI 1909. 124–125.; KOLLER 1782–1812. III. 178–180.

⁶⁷ FEDELES 2009. 563. és a 33. jegyzet további irodalommal.

⁶⁸ „1379 Item in vigilia Trinitatis receptus fuit mag[ister] Hermannus Lurcz de studio Quin[queec]cle[sien]si d[edit]” – LIBER DECANORUM 186.

⁶⁹ GABRIEL 1969. 26.; FEDELES 2015b.; HARASZTI–KELÉNYI–SZÖGI 2016–2017. II. 66. 180. sz.

egyetem újjászervezésén fáradozó III. Albert herceg hívta. Hamarosan az egyetem orvosi fakultásának elismert professzora lett, amelyet jól szemléltet, hogy a kar dékánjává is megválasztották (1389), sőt az ő nevéhez fűződik az orvosi kar szabályzatának összeállítása. Tekintélyét jelzi, hogy 1390-ben az egyetem rektorává választották. Időközben Bécsben teológiából is doktori fokozatot szerzett (1392), majd 1395-től az erfurti egyetemen teológia- és orvosprofesszorként működött, 1396-ban pedig az intézmény rektori tisztségét látta el. Tudományos tevékenységének egyetlen ismert alkotása a *De parallogismis circa materiam SS Trinitatis fieri consuetis* című filozófiai traktátus.⁷⁰

A középkori pécsi *studium generale* rövid működése idejéből mindössze egyetlen doktortárról maradt korunkra forrás. 1369 tavaszán V. Orbán pápa felhatalmazása alapján Pál szebeni prépost nyerhette el a doktori címet, amennyiben a szükséges vizsgát abszolválta. Érdemes ehelyütt a Cato bácsi préposthoz intézett pápai utasítás szövegéből a fontosabb részeket felidézünk:

„Mivel – mint értesültünk róla – szeretett fiunk, Pál szebeni prépost annyira törekedett és előrehaladt kánjogi tanulmányaiban, hogy immár tudósa annak, s érdemes arra, hogy e tudományokban elnyerje a doktori címet és annak jelvényeit, Pál azon alázatos kéréssel fordult hozzánk, hogy méltóztassunk őt apostoli kegyünkől a mondott doktori fokozatra emelni. Mi tehát (...) a jelen okirattal teljes és szabad hatáskört engedünk arra, hogy ugyanezen Pált Pécs városában, amennyiben erre őt alapos vizsgáztatás során alkalmasnak és megfelelőnek találod (...) doktori címmel és tanítási joggal ruházd fel.”⁷¹

Pált nem Vilmos püspök, az egyetem kancellárja avatta doktortárrá, melynek a főpap hivatali elfoglaltsága vetett gátat. A püspököt egyik közeli munkatársa, a királyi kápolnában dolgozó Cato kánjogi doktor képviselte, aki maga is diplomáciai szolgálatokat látott el.⁷² Pál tehát ezek alapján Pécsen szerzett kánjogi doktorátust, sőt nagyon valószínű, hogy a pécsi *studium generale*n fejezte be tanulmányait. Ez utóbbi feltételezést látszik alátámasztani egy, a közelmúltban ismertté vált, a nagyszzebeni Brukenthal Könyvtárban őrzött kézirat is. Az 1364-re datált, kánjogi traktátusokat tartalmazó szöveg kolofonszerű címe ugyanis a következő: „*Hanc summam recitavi ego Galvanus decretorum doctor Paduensis decretales actui legens.*”⁷³ Mindez pedig minden valószínűség szerint arra utal, hogy Pál prépost vitte magával szolgálati helyére az említett kánjogi jegyzeteket Pécsről. Doktori

⁷⁰ HARASZTI–KELÉNYI–SZÖGI 2016–2017. II. 66. 180. sz.; PETROVICH 1968a. 93.

⁷¹ 1369. április 2.: „*Cum, sicut accepimus, dilectus filius Paulus prepositus Cibiniensis adeo in iuris canonici facultate studuerit et profecerit in eadem, quod in ea peritus existit et digne meretur in ipsa facultate honorem et insignia recipere doctoratus fuit nobis pro ipsius Pauli parte humiliter supplicatum, ut ipsum ad honorem dicti doctoratus promoveri de benignitate apostolica dignaremur. Nos itaque (...) eidem Paulo in civitate Quinqueecclesiensi, si ipsum per diligenter examinationem ad hoc ydoneum et sufficientem esse reppereris, doctoratus honorem et docendi licentiam (...) plenam et liberam concedimus tenore presentium facultatem.*” – ASV Reg. Av. vol. 170, fol. 541r. – Az oklevél szövegét Békefi Remig adta ki Fraknoi Vilmos gyűjtése nyomán (BÉKEFI 1909. 126–127.), s ez alapján közölte Szögi László (SZÖGI 1995. 62–63., az idézett magyar fordítás i.m. 63.). Utóbbi kötetben azonban tévesen 1377-es datálás olvasható, s így XI. Gergely pápának tulajdonítja a bullát. Az eredeti regiszterkötet azonban kétségtelenné teszi a szöveg keletkezési idejét, ugyanis a következő cím olvasható rajta: „*Urbanus V. anno VII.*”

⁷² KLANICZAY 1974. 165.

⁷³ A kéziratot Adinel Ciprian Dincă, a kolozsvári Babeş-Bolyai tanára fedezte fel, amelynek feldolgozásán jelenleg is dolgozik. Ezúton is köszönöm, hogy felhívta a figyelmem a kéziratra.

vizsgáját követően a szebeni prépost vélhetőleg az egyetem jogi fakultásán oktatott, jöllehet erre vonatkozó adataink nincsenek.⁷⁴

Az említettekén kívül további három személyről tételezhető fel, hogy esetleg a pécsi *studium generale* tanárai lehettek: Kolozsvári Jakab egri kanonokról, Szlavóniai Miklós pozsegai prépostról, valamint Czudar Imre kalocsai, majd fehérvári prépostról, pécsi, csanádi, egri kanonokról.⁷⁵ Közülük leginkább utóbbiról képzelhető el a pécsi professzorság. Ő a szabad művészetek mestereként és kánonjogban járatos személyként tűnt fel forrásainkban, s mindemellett a királyi kápolna tagjaként (és pécsi javadalmasként) Vilmos püspökkel is szoros kapcsolatban állt. Mindazonáltal csak rövid ideig lehetett az egyetem tanára, ugyanis 1376-ban elnyerte a váradi püspökséget, s ezt követően bizonyosan nem folytatta tovább e tevékenységét.⁷⁶

„olim in studio Quinqueecclesiensi”⁷⁷

A pécsi egyetemre beiratkozók legfontosabb adatait tartalmazó anyakönyv nem maradt korunkra. Matrikula hiányában pedig csak sporadikus adatok állnak rendelkezésre az egykori hallgatókra vonatkozóan. Az említett Pál szebeni préposton kívül további nyolc egykori diák köthető az intézményhez. Közülük Wydera Péter a Mecsekalján szerezte meg a *baccalaureus artium* fokozatot, ezt követően pedig a prágai egyetemen folytatta tovább tanulmányait (1384).⁷⁸

Két, az 1400-as évek elején a Szentszékhez benyújtott folyamodvány őrizte meg néhány egykori pécsi hallgató nevét. Az alábbiakban röviden összefoglalt, már-már krimibe illő történetek a középkori diákélet veszélyeit villantják fel. Az egykor Pécsen tanuló (*olim in studio Quinqueecclesiensi causa acquirendi scientie margaritam resideres*) Csót Benedek fia Györgyöt tanuló társa (*qui etiam ibidem studebat*) Kancellár János több ízben, minden ok nélkül igen súlyos szavakkal becsmérelte. Ráadásul tettleges bántalmazással is megfenyegette. A sértett ifjú íjat és más fegyvert hozatott testi épségét védendő, s a magiszternél is panaszt tett társa ellen. Az iskolamester György kérésének eleget téve megdorgálta Kancellár Jánost. A vehemens ifjú azonban a megbékélés helyett egyenesen tanárára támadt egy bottal, aki kénytelen volt az iskolából hazamenekülni. Tanuló társuk, Szöllősi Fábián fia György az esetet látva rábírta Csótot, hogy együtt menjenek szállásukra. Útjuk Kancellár lakása előtt vezetett, aki kihasználva az alkalmat nyíllal lőtt rá. Minthogy életük forgott veszélyben, Csót elővette íját, s viszonzta a támadást. Egyik nyílvesszeje balszerencsés módon a támadó bal szemébe fúródott, melynek következtében az három nap múlva elhunyt (*post triduum diem clausit extremum*). A Szentszék végül 1400 nyarán felmentette Csótot, majd később Szöllősit is az emberölés vádja alól, mivel a magasabb egyházi rendeket kívánták felvenni.⁷⁹

A másik történet főszereplői, László fia Lukács és egy név szerint nem ismert tanuló társa (*constudens*) szintén a pécsi egyetem hallgatói voltak. Egy alkalommal Lukács laká-

⁷⁴ FEDELES 2015b.

⁷⁵ PETROVICH 1967. 290–296.

⁷⁶ Személyére lásd FEDELES 2005. 344–345.

⁷⁷ MVH I/4. 219.

⁷⁸ PETROVICH 1968a. 95.

⁷⁹ MVH I/4. 219–220., 281–282.

sán tartózkodtak, midőn ő egy késsel, míg társa egy ostorral játszott. E közben történt a szerencsétlenség, mely során Lukács a késsel véletlenül megsebesítette társát a karján. Egy nappal az esetet követően a sérült diák karja feldagadt. Orvoshoz fordultak, aki köpölyözést ajánlott a fájdalom csillapítására. Ez azonban nem segített, sőt a sértett állapota egyre rosszabbra fordult, hovatovább 12 nap múlva elhunyt. Lukács vétlensége okán, melyet a sérült még halála előtt szintén elismert, pápai felmentésért folyamodott, melyet 1402 februárjában meg is kapott.⁸⁰

1372-ben Zimonyi Miklós bácsi kanonok Pécsen három könyvet vásárolt Sasmikó András nevű társától, köztük egy grammatikai munkát. Az igényesen összeállított 99 lapos pergamenkézirat a latin grammatika tanulmányozásához használható szemelvényeket tartalmazott, többek között Priscianus nyelvtani kézikönyvéből. A nyelvtani szabályok magyarázata mellett egy a levélírásban vezérfonalként használható rész (*summa dictaminis*) is megtalálható a kompilációban. Nem zárható ki, hogy a kézíraton található bejegyzést (*dum morabatur Quinqueecclesiis a quondam socio Andrea nomine alio Sasmiko*) úgy értelmezzük, miszerint ők hosszabb ideig Pécsen tartózkodtak, s tanulóársak voltak. Ezek alapján pedig vélelmezhető, hogy ők az egyetem *artes* fakultásának hallgatói lehettek.⁸¹

A középkori egyetem épületének kérdése

Az egyetemi előadások helyszíne a 18. századtól kezdve élénken foglalkoztatja az egyetem történetével foglalkozókat. A 19. század végén, egy építkezés során napvilágra került címerkő-töredék kapcsán folyt polémia, azonban mára e körül bizonyossá vált, hogy stílusjegyei alapján a 15–16. század fordulójára datálható, s illetően nem hozható összefüggésbe a pécsi egyetemmel. A fragmentumot minden valószínűség szerint egy reneszánsz sírkő töredékének tarthatjuk. Az intézmény lokalizálása során korábban több lehetséges helyszín is felmerült, így a Citrom utca, az egykori Domonkos-rendi kolostor, valamint az Alsósétatér is.⁸²

Evlia Cselebi 17. századi török utazó impulzív beszámolója alapján merült fel, hogy a középkori *studium generale* a püspökvárban, a székesegyház közelében működött.⁸³ A krakkói analógia is e megállapítást erősíti meg, ugyanis Nagy Kázmér a kezdeti időszakban a Wawelben biztosított az egyetem számára működési lehetőséget. A váron belüli pontos helyszínt a Gerő Győző és Sándor Mária vezette régészeti feltárások nyomán az utóbbi szakember határozta meg. Az 1967-ben kezdődött munkálatok során a székesegyház mögötti északnyugati területen a Neszmélyi Miklós püspök (1346–1360) által alapított Aranyos Mária-kápolna (*capella deaurata beate Marie*) maradványai kerültek napvilágra. Az attól keletre lévő részen egy jelentős méretű (35×10 méteres) gótikus épület maradványai kerültek felszínre, amely emeletének északi homlokzata a 17. század során omlott le. Az archeológiai munkák során ismertté váltak a korábbi, román kori püspöki palota épületének egyes elemei is. Sándor elmélete szerint a palotát a 14. század derekán a székesegyházról délnyugatra lévő területre helyezték át, majd a feltöltéssel kiképzett te-

⁸⁰ MVH I/4. 412–413.

⁸¹ VIZKELETY 2001.

⁸² BODA 2002. 25–56., 57–68.

⁸³ SUDÁR 2012. 72. Sudár Balázs véleménye szerint azonban e szöveghely felhasználása a középkori egyetem lokalizálása kapcsán meglehetősen problémás, következőképpen az érvelésben kevésbé használható. SUDÁR 2012. 172.

raszon építették fel az említett kápolnát, valamint az attól keletre elhelyezkedő impozáns építményt, melyet a régészasszony a középkori egyetem épületével azonosított. Ez utóbbi földszintjén feltárt 19 méteres helyiség az ásató nézete szerint az egyetem nagy előadóterme (*magna aula*) volt.⁸⁴ Hipotézisét, miszerint a feltárt épületet maga Vilmos püspök emeltette az egyetem számára, egy a feltárás során előkerült címerkövel is alátámaszthatónak vélte.⁸⁵ Legutóbb ezzel kapcsolatban a következőképpen fogalmazott: „Az [egyetemi – F. T.] épület helyét és rendeltetését igazolja az ott előkerült – az alapító Vilmos püspökre utaló – címerkö, amely az »aula magna«-ban volt elhelyezve a bejárat fölött”.⁸⁶ Az említett jelvény leírása a következő: a csücsköstalpú pajzs alakú címerkö mezejében egy, a kőlap síkjából kiemelkedő, szárainak végénél kifele hajló, a pajzs széleit érintő kereszt látható. A kereszt szárainak metszéspontjában két egymásra helyezett kulcs, Szent Péter apostolfejedelem, a pécsi székesegyház védőszentjének attribútuma, míg a kereszt négy szárának végén egy-egy Anjou liliom került ábrázolásra.⁸⁷ E címer Vilmos püspök *pontificalis* pecsétjén, a pecsétmező heraldikai jobb oldalának alsó mezejében is látható,⁸⁸ amely egyértelműen arra utal, hogy az embléma a prelátus főpapi inszignijája, nem pedig az általa alapított intézmény szimbóluma volt.

Sándor Mária röviden ismertetett azonosítási kísérlete azonban több szempontból is megkérdőjelezhető. Elsőként azt kell tekintetbe vennünk, hogy az általános gyakorlat szerint az első, kifejezetten egyetemi célra szánt épületeket Nyugat-Európában is csak a 15. századtól kezdve emelték. Az egyetemeknek eleinte nem voltak saját épületeik és telkeik,

1. kép – A Koppenbachi Vilmos püspök címerét tartalmazó kő

2. kép – Vilmos püspök pontifikális pecsétjének lenyomata

⁸⁴ Néhány munka az ásatásokról, valamint az egyetem épületéről készült írásai közül: SÁNDOR 1987; SÁNDOR 1997; SÁNDOR 1998; SÁNDOR 1999; SÁNDOR 2004; SÁNDOR 2015.

⁸⁵ SÁNDOR 1987. 70.

⁸⁶ SÁNDOR 2015. 52.

⁸⁷ TAKÁCS 1994. 300.; FEDELES et alii 2011. 24.

⁸⁸ A *sigillum* egyetlen ismert lenyomata Esztergomban, a Prímási Levéltár Lad. 73-Cc-24. jelzeten őrzött oklevélen található.

így tulajdonképpen állandó helyük sem, következésképpen folyamatos mozgásban voltak. A 14. század folyamán már épületeket szereztek saját használatukra, a 15. században pedig a konkrét oktatási-adminisztratív céloknak megfelelő új épületeket emeltettek. A 16. században készültek el azok az épületegyüttesek, amelyek már a teljes egyetemet reprezentálták. Az oktatás kezdetben a szabadban, főként azonban bérelt helyiségekben folyt. Sok esetben magánházakban elhelyezett lektoroknál, illetőleg olyan nyilvános épületekben álló termekben, amelyeket a kolostorok, a székeskáptalan, valamint a város bocsátott rendelkezésükre. A nagy hallgatóságot vonzó rendezvényeket nyilvános tereken rendezték, a gyűléseket, vizsgákat, a rektorok beiktatását és a nagyobb ünnepeket általában a templomokban, kolostorokban tartották.⁸⁹

Bolognában az oktatás helye a kezdeti időszakban (12–14. század) a doktorok magánházaiban volt, melyeket az iskola bérelt számukra. Az igen népszerű tanárok nyilvános épületekben, sőt a városban a szabad ég alatti nagyobb tereken is tarthatták az előadásait. A 14. század elején a város különböző részein működő iskolák-fakultások koncentrációja figyelhető meg, ugyanis egy állandó városnegyedet jelöltek ki, ahol oktatás céljára termeket, házakat béreltek. Bolognában az első oktatási céllal létesített egyetemi épületet 1447-ben vette használatba a jogi kar. Párizsban mind a fakultások, mind pedig a nációk találkozóit általában templomokban, konventekben tartották, ám a hely nem volt állandó. Sem az egyetem, sem pedig az egyes karok nem rendelkeztek saját épületekkel. Az *artes* fakultás még 1329-ben is házakat bérelt oktatási célra, melyeket csak 1464 után vásároltak meg. A teológiai kar előadásait még a 14. század elején is a székeskáptalan káptalantermében tartották, majd rövid ideig egy kolostortemplomban. Az orvosi kar iskolájának első említése 1369-ből származik. A kánonjogi fakultás pedig 1415-ben építettett két tágas iskolát. A szintén patinás oxfordi egyetem oktatási célból emelt épületeire ugyancsak a 15. századtól vannak adataink. A bölcséleti fakultás számára emelt új épület 1439-ben készült el. 1426-ban az egyetem gyűjtést rendezett annak érdekében, hogy a teológiai fakultás – melynek előadásait addig a Szűz Mária templomban tartották – saját épületet emelhessen, mely majd csak 1488-ra készült el. A jogászok oktatása még a 15. században is Szent Edvárd templomban folyt.⁹⁰

A 14. században alapított kelet-közép-európai *studium generalek* esetében is azt láthatjuk, hogy az egyetem alapítása nem járt együtt az egyetemi épületek emelésével. A prágai egyetemnek eleinte nem volt saját épülete. A gyűléseket a várban lévő Mindenszentek prépostsági templomban tartották, s ugyanott voltak a teológiai fakultás előadásai. 1366-ban alapította az *artes* számára IV. Károly császár a *Collegium Carolinumot*, amely épületének aulája szolgált az összejövetelek helyszínéül, itt rendezték be a könyvtárat és bölcséleti kar tantermeit is. 1371-ben a jogászok, majd később az orvosok is kaptak egy-egy oktatási épületet.⁹¹

A krakkói *Collegium Maius*, amelynek előképei a prágai Károly Kollégium, valamint a – szintén a 1360-as években készült – bolognai *Collegio di Spagna* voltak, a 15. század folyamán alakult ki.⁹² Mindazonáltal a kollégiumokkal kapcsolatban fontos hangsúlyoznunk, hogy ezek különböztek a pusztán oktatási célú épületektől, hiszen ezek egyúttal a

⁸⁹ RÜCKBROD 1977. 33–35.; KIENE 1983. 65.; GIEYSZTOR 1993. 133.

⁹⁰ RASHDALL 1895. I. 219., 400–401., II. 461.; RÜCKBROD 1977. 68–73., 88–90., 100.

⁹¹ RÜCKBROD 1977.

⁹² ESTREICHER 1974. 11–15.; KNOLL 2016. 64–78., 114–130.

professzorok lakásait is magában foglalták.⁹³ Ezt jól szemlélteti a III. Albert herceg alapította (1384) bécsi *Collegium Ducale* története. Az emeletes kollégiumépületben rendezték be 12 professzor lakását, akik szolgálóikkal együtt a ház nagy részét használták. Ennek következtében igen kevés hely maradt az oktatásra. 1412-ben felmerült az igény az *artes* fakultás részéről, hogy az egyetemi épületet bővíteni kellene. Végül 1417-ben a herceg konszenzusával két telket vásároltak az egyetem közelében, majd 1421-ben maga a herceg vett meg egy, az egyetem épületéhez csatlakozó öreg házat. 1425-re készült el végül az új egyetemi épület, amelyet a nagy előadóteremről aulának neveztek. Az aula az emeleten kapott helyet, ezt használták az *artes* kar nagyelőadásai során, valamint egyéb ünnepi alkalmakkor. Az alsó szinten egy-egy előadótermet kapott a további három kar. E mellett továbbra is használtak egyéb objektumokat, így például a teológusok számára a dominikánusoknál és a Szent Miklós templomban is tartottak előadásokat.⁹⁴ Mindezek alapján általános érvényűnek tarthatjuk Hastings Rashdall megállapítását, miszerint a 15. századra tehető általában az önálló egyetemi épületek emelése, vásárlása, s az 1400-as évektől kezdtek a professzorok saját lakásaik vagy a bérelt iskolák helyett az egyetem saját épületeit használni.⁹⁵

Az előzőekben vázolt folyamatok nyomán merül fel a kérdés, hogy vajon Pécsen miért lett volna szükség már az alapításkor egy önálló egyetemi épületre? Bizonyára rendelkezésre álltak az egyetemi gyakorlatok, előadások számára megfelelő helyiségek a püspökváron belül, azt tehát véleményem szerint erősen kérdéses, hogy Vilmos püspök az egyetem

3. kép – Az ún. középkori pécsi egyetem épülete

⁹³ KIENE 1983. 94.

⁹⁴ ASCHBACH 1865. 39–40., 191–195.; UIBLEIN 1985. 11., 19–30.; PERGER 1985. 86–87.

⁹⁵ RASHDALL 1895. I. 219.

számára önálló épületet létesített volna.⁹⁶ A székesegyháztól északra Neszmélyi Miklós püspök által emeltetett gótikus épület a 14. század püspöki palotaként funkcionált, a nyugati oldalán a főpap által alapított Aranyos Mária-egyház pedig a püspöki palotakápolna és temetkezőhely szerepét töltötte be. Kétségtelen tény, hogy a Sándor Mária által fel-tárt építmény emelése, átépítése az említett címerkö alapján mindenképpen Vilmos püspökkel hozható kapcsolatba. Ugyanakkor problémás egy épületen lévő címernek, egyéb közvetlen adatok hiányában funkciójelző szerepet tulajdonítani. Általános gyakorlatnak számított ugyanis, hogy az építtető az általa emelt épületeken elhelyeztette címerét.⁹⁷ E megfontolásból pedig mindössze az következik, hogy Koppenbachi Vilmos püspöksége idején jelentős építkezések folytak az objektumon.

Hol tartották előadásait tehát a pécsi professzorok? Mindenekelőtt fontos leszögez-ni, hogy az egyetemi oktatás a fentebb bemutatott példák alapján a vizsgált korszakban nem kötődött egyetlen épülethez sehol Európában. Mindezek alapján tehát teljes mértékben osztom Petrovich Ede évtizedekkel ezelőtt megfogalmazott véleményét: „*Pécssett sem kereshetünk egyetlen épületet, mely otthona lett volna az egész egyetemnek.*”⁹⁸ A pécsi *studium generale* hallgatói – a korabeli gyakorlatnak megfelelően – a több évszázados múltra visszatekintő székesegyházi iskola termeiben, a professzorok házaiban, valamint a nagyobb templomokban sajátíthatták el az új ismereteket.⁹⁹

A középkori pécsi egyetem megszűnése

A pécsi *studium generale* működését többen megkísérelték egészen a 15. század derekáig-végéig, hovatovább Istvánffy Miklós krónikája nyomán néhányan egészen 1543-ig kiterjeszteni.¹⁰⁰ A legismertebb hipotézis szerint az egyetem a 15. század első harmadában *schola maior*rá, azaz egy „csökkentett funkciójú” egyetemmé, püspöki főiskolává sorvadt, ahol bölcséleti és jogi képzés folyt.¹⁰¹ E feltételezést azonban bizonyosan elvethetjük, tekintve, hogy a 15. századi forrásokban szereplő pécsi *schola maior* elnevezés a székesegyházi-káptalani iskolára vonatkozik. Az alsó és középső tagozat *schola minor*rá vált, míg a felső tagozat *schola maior*ként működött tovább. Az alsó és középső tagozaton elsősorban a latin grammatikát sajátíthatták el a diákok, míg a felső tagozaton etikát, filozófiát, teológiát, csillagászatot, zeneelméletet, jogtudományt tanulhattak. Az elemi ismeretek oktatásába tanulmányaikban előrehaladt, idősebb diákok is bekapcsolódhattak, amint ezt Veresmarthy Ipoly példája is mutatja. Ő a pécsi székesegyházi iskola felső tagozatán tanult, alsó

⁹⁶ Az épület funkcióját illető bizonytalanságot Buzás Gergely régész-művészettörténész utóbbi évtizedekben publikált kutatási eredményei is szemléltetik. 2009-ben úgy vélte, miszerint az objektumot a 15. század első negyedében még palotaként használták. Néhány évvel később azonban már úgy látta, hogy Vilmos a püspöki rezidenciát áthelyeztette a székesegyház délnyugati oldalára, a székesegyház északi oldalán álló gótikus épületet pedig az egyetem számára alakíttatta át. Buzás 2009. 655–656.; Buzás 2016. 90–92.

⁹⁷ Ugyanakkor megjegyzendő, hogy a 14–15. századtól kezdve vált általánossá az egyetemek címerhasználat, melyeket az épületeiken, bútoraikon is ábrázoltak. Vö. GIEYSZTOR 1993. 137.

⁹⁸ PETROVICH 1971. 158–159.

⁹⁹ FEDELES–KOSZTA 2011. 213–214.

¹⁰⁰ „(...) *fuit etiam olim in ea* [in Quinqueecclesiensi – T. F.] *Gymnasium litterarum haud incelebre, tanto iuuentum studiosorum concursu, ut paucis ante hoc bellum [anni 1543] annis, duo millia eorum in ea numerata fuisse ferantur.*” – Idézi: ÁBEL 1881. 55–56. 17. jegyzet.

¹⁰¹ BÉKEFI 1909. 49.; PETROVICH 1966. 166.; GABRIEL 1969. 33.

tagozatán pedig latin grammatikát oktatott az 1430-as évek elején. Több általa másolt kéziratot tartalmaz a Bécsi Nemzeti Könyvtár egyik kódexe, amelyeken pécsi *studens ac declenistaként*, és *declenistaként* nevezte meg magát. 1438-ban pedig a bécsi egyetemre iratkozott be.¹⁰²

Az elmondottak alapján tehát bizonyosnak látszik, hogy az erősen Vilmos püspök személyéhez kötődő pécsi *studium generale* az alapító halálát követően hanyatlásnak indult. Legtekintélyesebb professzora, Galvano da Bologna elhagyta Pécset, 1374-től már ismét Itáliában tanított. Koppenbachi Vilmos pécsi püspökutóda Alsáni Bálint (1374–1408) még betöltötte a kancellári hivatalt, azonban vélhetőleg püspöksége idején szűnt meg az intézmény működése, az 1390-es években. Biztosan nem működött már *universitas* Pécsett az óbudai egyetem alapítása idején (1395).¹⁰³

Végezetül joggal tehetjük fel a kérdést: vajon milyen okok vezethettek a pécsi egyetem megszűnéséhez? Nyilvánvalóan minden intézmény elsorvadásának számos egyedi oka lehetett, melyek közül a legtöbbre források híján talán már soha nem fog fény derülni. Pécs esetében leginkább azt emelhetjük ki, hogy az intézmény minden szállal az alapító Vilmos püspök személyéhez kötődött. Az ő halálával mutatkoztak a bomlás jelei, amelynek szemléletes példáját nyújtja Galvano Bethini professzor távozása. A Lajos király halálát követő néhány év zavaros belpolitikai viszonyai (1382–1387), mely során a Horvátiak Pécset is feldúlták, ugyancsak kedvezőtlenül hathatott az egyetem működésére, amely vélhetőleg e válságos periódusban zárta be kapuit.¹⁰⁴ Mindazonáltal nem példanélküli a régióban alapított egyetemek esetében a kezdeti, elsősorban pénzügyi bizonytalanság. A krakkói *studium generale* éppen Nagy Lajos lengyelországi regnálása idején (1370–1382) indult hanyatlásnak, amelyet II. Jagelló Ulászló lengyel király szervezett újjá az 1390-es évek második felében.¹⁰⁵ A bécsi egyetemnek pedig III. Albert herceg adott új impulzusokat a második alapítólevél kiadásával (1384).¹⁰⁶ E két intézmény esetében tehát gyakorlatilag újralapításról volt szó.¹⁰⁷

Végül még egy szempontot érdemes mérlegelnünk, amely túlmutat Pécsen, s tulajdonképpen valamennyi középkori magyar egyetem rövid működésének hátterében kitapintható. Jelesül azt az aspektust, hogy a középkori magyar társadalom tagjainak felsőfokú tanulmányokra mutató igényét tekintve egyáltalán nem volt szükség hazai egyetemre. Ezt egyrészt a magasabb szintű ismeretekre vágyók össznépszerűsége belüli alacsony aránya, másrészt *studium generalek* magas pénzügyi igénye sem tette lehetővé. Nem véletlen tehát, hogy mind Luxemburgi Zsigmond király (1387–1437) óbudai (1395, 1410), mind pedig Hunyadi Mátyás (1458–1490) pozsonyi egyeteme (1467) sem bizonyult hosszú életűnek. A tanulni vágyó magyar ifjak a kezdeti időszakban elsősorban az észak-itáliai intézményeket látogatták, majd pedig a 14. század közepétől elérhető távolságra voltak számukra az újonnan létesített prágai, krakkói és bécsi, később pedig a német egyetemek. Mindezt kellően alátámasztja a régióban működő intézményeket látogató magyarok

¹⁰²Petrovich Ede tévesen a pécsi egyetemmel hozta összefüggésbe. PETROVICH 1968b.; Tüskés 2008. 154. 2705. sz.

¹⁰³Zsigmond király óbudai alapításaira lásd DOMOKOS 1997.

¹⁰⁴Ezen eseményre, valamint a város középkori pusztulásaira lásd FEDELES 2017.

¹⁰⁵HARASZTI–KELÉNYI–SZÖGI 2016–2017. I. 48.

¹⁰⁶Az egyetem történetére összefoglalóan lásd MÜHLBERGER 1996.

¹⁰⁷FONT 2015. 19–20.

1380-as évektől megfigyelhető növekvő aránya. Prágában az 1370-es évek második felétől figyelhető meg az emelkedő tendencia, amelynek csúcspontját 1383 jelenti.¹⁰⁸ Bécsben 1365–1526 között összesen 7213, 1377 és 1400 között pedig 616 magyar diák fordult meg. Utóbbiak között 12 pécsi illetőségűt találunk, és további 11 fő a pécsi egyházmegye területéről származott.¹⁰⁹ A krakkói *studiumon* a 15. század elejétől tűntek fel a magyar diákok, a legtöbben pedig a század második felében látogatták közülük az intézményt.¹¹⁰

KÉPJEGYZÉK

1. kép	FEDELES et al. 2011. 26.
2. kép	FEDELES et al. 2011. 26.
3. kép	A szerző felvétele

FORRÁSOK

- ÁKÍF *Az államalapítás korának írott forrásai.* Szerk. KRISTÓ Gyula. Szeged, 1999. (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 15.)
- ASV Archivio Segreto Vaticano
- ASV Reg. Av. Registra Avenionensia
- ASV Reg. Vat. Registra Vaticana
- BOSSÁNYI 1916–1918 BOSSÁNYI Árpád: *Regesta Supplicationum. (A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású adatai) 1342–1394.* I–II. Budapest, 1916–1918.
- CAMERALIA *Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297–1536).* I–II. Feltárta, szerkesztette és közreadja: †LUKCSICS József – TUSOR Péter – FEDELES Tamás. Szerkesztőtárs: NEMES Gábor. Budapest–Róma, 2014. (Collectanea Vaticana Hungariae vol. 9–10.)
- DHA *Diplomata Hungariae antiquissima edendo operi praefuit Georgius Györffy.* I. 1000–1131. Budapest, 1992.
- HOBERG 1949 *Taxae pro communibus servitiis. Ex libris obligationum ab anno 1295 usque ad annum 1445 confectis.* Excerpsit: HOBERG, Hermannus. Città del Vaticano, 1949. (Studii e Testi 144.)
- IVÁNYI 1904–1905 IVÁNYI Béla: Egy 1526. előtti ismeretlen kéziratos formuláskönyv. *Történelmi Tár*, 1904. 481–538., 1905. 33–41.
- KOLLER 1782–1812 KOLLER, Josephus: *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum.* I–VII. Posonii, Pesthini, 1782–1812.

¹⁰⁸HARASZTI–KELÉNYI–SZÖGI 2016–2017. I. 27–28., II. 11.

¹⁰⁹TÜSKÉS 2008. 45–70.

¹¹⁰HARASZTI–KELÉNYI–SZÖGI 2016–2017. I. 52.

- LIBER DECANORUM *Liber Decanorum facultatis philosophicae Universitatis Pragensis, ab anno Christi 1367 usque ad annum 1585.* Pragae, 1830. (Monumenta Historica Universitatis Carolo-Ferdinandae Pragensis Vol. I. Pars. I.)
- MNL OL DL Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára Diplomatikai Levéltár
- MVH *Monumenta Vaticana Historiam Regni Hungariae Illustrantia. Vatikáni magyar okirattár.* I/1–6. II/1–3. Bp., 1881–1909. [reprint: 2000]
- SUDÁR 2012 SUDÁR Balázs: *Pécs 1663-ban. Evlia cselebi és az első részletes városleírás.* Pécs, 2012. (Források Pécs történetéből 4.)
- SZÖGI 1995 *Régi magyar egyetemek emlékezete. Válogatott dokumentumok a magyarországi felsőoktatás történetéhez 1367–1777.* Szerk. és a bevezetést írta: SZÖGI László. Budapest, 1995.

IRODALOM

- ASCHBACH 1865 ASCHBACH, Joseph: *Geschichte der Wiener Universität im ersten Jahrhunderte ihres Bestehens.* Wien, 1865.
- ÁBEL 1881 ÁBEL Jenő: *Egyetemeink a középkorban.* Budapest, 1881.
- BÉKEFI 1909 BÉKEFI Remig: *A pécsi egyetem.* Budapest, 1909.
- BÉKEFI 1910 BÉKEFI Remig: *A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig.* Budapest, 1910.
- BIANCHI 2015 BIANCHI, Di Francesco: Piacentini, Bartolomeo. In: *Dizionario Biografico degli Italiani.* Volume 83. 2015. ([http://www.treccani.it/enciclopedia/bartolomeo-piacentini_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/bartolomeo-piacentini_(Dizionario-Biografico)/) [2017. 06. 01.]
- BODA 2002 BODA Miklós: *Stúdium és literatúra. Művelődéstörténeti tanulmányok.* Pécs, 2002.
- BÓNIS 1968 BÓNIS György: A capella regia és a pécsi egyetemalapítás. In: *A 600 éves jogi felsőoktatás történetéből 1367–1967. A pécsi egyetem-történeti konferencia anyagából.* Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1968. 21–26. (Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 60.)
- BÓNIS 1971 BÓNIS György: *A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon.* Budapest, 1971.
- BUZÁS 2009 BUZÁS GERGELY: Az egyházmegye építészeti emlékei. In: *A Pécsi Egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543).* Szerk. FEDELES Tamás – SARBAK Gábor – SÜMEGI József. Pécs, 2009. 611–713.

- BUZÁS 2016 BUZÁS Gergely: A középkori pécsi püspökvár. In: *Echo simul una et quina. Tanulmányok a pécsi székesegyházról*. Szerk. HEIDL György – RAFFAY Endre – TÜSKÉS Anna. Pécs, 2016. 75–103.
- COLLE 1825 COLLE, Francesco Maria: *Storia scientifico-letteraria dello Studio di Padova*. Vol. III. Padova, 1825.
- CSIZMADIA 1965 CSIZMADIA Andor: *A pécsi egyetem a középkorban*. Pécs, 1965. (Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata 40.)
- CSIZMADIA 1967 CSIZMADIA Andor: Galvano di Bologna pécsi működése és a középkori magyar jogi oktatás egyes kérdései. In: *Jubileumi tanulmányok a pécsi egyetem történetéből*. Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1967. 111–128.
- DOMOKOS 1997 DOMOKOS, Leslie S.: The Founding (1395) and Refounding (1410) of the University of Óbuda. In: *Universitas Budensis, 1395–1995*. Eds. SZÖGI, László – VARGA, Julia. Budapest, 1997. 19–34.
- ECKHART 2012 ECKHART Ferenc: *Hiteleshelyek a középkori Magyarországon*. Budapest, 2012. (Studia Notarialia Hungarica 11.)
- ESTREICHER 1974 ESTREICHER, Konrad: *Collegium Maius, Stammsitz der Jagellonischen Universität Krakau. Geschichte, Bräuche, Sammlungen*. Warszawa, 1974.
- EUBEL EUBEL, Conrad: *Hierarchia Catholica Medii Aevi sive Summorum Pontificum S.R.E. Cardinalium, Ecclesiarum Antistitum Series*. Bd. I–II. 2. Aufl., Münster, 1913–1914.; Bd. III. Münster, 1910.
- FEDELES 2003a FEDELES Tamás: A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi vonzáskörzete (1354–1526). In: *Középkortörténeti Tanulmányok. A III. Medieviztikai PhD-konferencia (Szeged, 2003. május 8–9.) előadásai*. Szerk. WEISZ Boglárka. Szeged, 2003. 9–22.
- FEDELES 2003b FEDELES Tamás: Rudolf prépost a szabad művészetek borostyánkoszorúsa és a kánonjog licenciátusa. *Pécsi Szemle*, 6. (2003):2. 8–13.
- FEDELES 2005 FEDELES Tamás: *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)*. Pécs, 2005. (Tanulmányok Pécs történetéből 17.)
- FEDELES 2009 FEDELES Tamás: Studium Generale Quinqueecclesiense. In: *A Pécsi Egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543)*. Szerk. FEDELES Tamás – SARBAK Gábor – SÜMEGI József. Pécs, 2009. 557–572.
- FEDELES 2011 FEDELES Tamás: „Eztán Pécs tűnik szemünkbe”. *A város középkori históriája*. Pécs, 2011.
- FEDELES 2013 FEDELES Tamás: Pécs középkori helyrajza. In: *Pécs város topográfiaja a kezdetektől a 20. század elejéig*. Szerk. FEDELES Tamás. Pécs, 2013. 67–97. (Pécsi Mozaik 3.)

- FEDELES 2014 FEDELES Tamás: A Camera Apostolica és a magyar egyházi javadalmak a konciliarizmus időszakában. In: „*Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris*”. *Tanulmányok a Konstanzi Zsinat 600. évfordulója alkalmából*. Szerk. BÁRÁNY Attila – PÓSÁN László. Debrecen, 2014. 189–204.
- FEDELES 2015a FEDELES, Tamás: 1367 Pécs/Fünfkirchen. Die erste ungarische Universität. *Specimina Nova Pars Prima, Sectio Mediaevalis VIII.* (2015) 109–137.
- FEDELES 2015b FEDELES, Tamás: A középkori pécsi egyetem tanárai. In: *Pécsi Egyetemi Almanach I. 1367–1950*. Szerk. LENGVÁRI István. Pécs, 2015. 11–14.
- FEDELES 2017 FEDELES, Tamás: „a tűzvész tombolása következtében minden összeomlott”. A középkori Pécs pusztulásai. (Megjelenés alatt.)
- FEDELES–KOSZTA 2011 FEDELES, Tamás – Koszta, László: *Pécs (Fünfkirchen). Das Bistum und die Bischofsstadt im Mittelalter*. Wien, 2011. (Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien, Bd. II.)
- FEDELES et al. 2011 FEDELES Tamás – LENGVÁRI István – POHÁNKA Éva – POLYÁK Petra: *A pécsi felsőoktatás évszázadai*. Pécs, 2011.
- FONT 2015 FONT Márta: A középkori pécsi egyetem. Történeti összefoglalás. In: *A pécsi püspökvár feltárásának eredményei*. Szerk. FONT Márta. Pécs, 2015. 11–20.
- FOUQUET 1987 FOUQUET, Gerhard: *Das Speyerer Domkapitel im späten Mittelalter (ca. 1350–1540). Adlige Freundschaft, fürstliche Patronage und päpstliche Klientel*. Bde I–II. Mainz, 1987. (Quellen und Abhandlungen zur mittelhessischen Kirchengeschichte, Bd. 57.)
- GABRIEL 1969 GABRIEL, Asztrik L.: *The mediaeval universities of Pécs and Pozsony*. Frankfurt am Main, 1969.
- GIEYSZTOR 1993 GIEYSZTOR, Alexander: Organisation und Ausstattung. In: *Geschichte der Universität in Europa. Band I. Mittelalter*. Hrsg. RÜEGG, Walter. München, 1993. 109–138.
- HAJNAL 2008 HAJNAL István: Írásoktatás a középkori egyetemeken. Budapest, 2008. (Az Információtörténelem Klasszikusai)
- HARASZTI–KELÉNYI–SZÖGI 2016–2017 HARASZTI SZABÓ Péter – KELÉNYI Borbála – SZÖGI László: *Magyarországi diákok a prágai és krakkói egyetemeken 1348–1525*. I–II. Budapest, 2016–2017. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 2)
- KIENE 1983 KIENE, Michael: Die Grundlagen der europäischen Universitätsbaukunst. *Zeitschrift für Kunstgeschichte*, 46. (1983) 63–114.
- KLANICZAY 1974 KLANICZAY Tibor: Megoldott és megoldatlan kérdések az első magyar egyetem körül. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 78. (1974) 161–178.

- KNOLL 2016 KNOLL, Paul W.: „*A Pearl of Powerful Learning*”. *The University of Cracow in the Fifteenth Century*. Leiden/Boston, 2016. (Education and Society in the Middle Ages and Renaissance 52.)
- KOSZTA 1998 KOSZTA László: *A pécsi székeskáptalan hiteleshelyi tevékenysége (1214–1353)*. Pécs, 1998. (Tanulmányok Pécs történetéből 4.)
- KOSZTA 2007 KOSZTA László: *Írásbeliség és egyházszervezet*. Szeged, 2007. (Capitulum III.)
- KOSZTA 2009 KOSZTA László: A 14. század közepéig. In: *A Pécsi Egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543)*. Szerk. FEDELES Tamás – SARBAK Gábor – SÜMEGI József. Pécs, 2009. 57–108.
- KOSZTA 2012 KOSZTA László: Pécs városszerkezete a 11. századtól a 14. század közepéig. In: „*Köztes-Európa*” vonzásában. *Ünnepi tanulmányok Font Márta tiszteletére*. Szerk. BAGI Dániel – FEDELES Tamás – KISS Gergely. Pécs, 2012. 297–328.
- KOSZTA 2015 KOSZTA László: A püspökség alapításától (1009) a 14. század közepéig. In: *Pécs története II. A püspökség alapításától a török hódoltságig*. Főszerk. VONYÓ József. Szerk. FONT Márta. Pécs, 2015. 21–172.
- KOVÁCS 1967 KOVÁCS, Endre: Die Gründung der Universität Pécs und ihre Bedeutung für die ungarische Kultur. In: *Les Universités Européennes du XIVe au XVIIIe Siècle. Aspects et Problèmes. Actes du Colloque International à l'occasion du VIe Centenaire de l'Université Jagelloenne de Cracovie 6–8 Mai 1964*. Genève, 1967. 36–47.
- MÉSZÁROS 2000 MÉSZÁROS István: *A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon*. Budapest, 2000.
- MÉSZÁROS 2009 MÉSZÁROS Orsolya: *A késő középkori Visegrád város története és helyrajza*. Visegrád, 2009.
- MÜHLBERGER 1996 *Die Universität Wien. Kurze Blicke auf eine lange Geschichte*. Hrsg. MÜHLBERGER, Kurt. Holzhausen/Wien, 1996.
- NEMERKÉNYI 2004 NEMERKÉNYI, Előd: *Latin classics in Medieval Hungary eleventh Century*. Debrecen–Budapest, 2004.
- PERGER 1985 PERGER, Richard: Universitätsgebäude und Bursen vor 1623. In: *Das alte Universitätsviertel in Wien*. Hrsg. HAMANN, Günther – MÜHLBERGER, Kurt – SKACEL, Franz Wien, 1985. 75–102. (Schriftenreihe des Universitätsarchivs 2.)
- PETROVICH 1960 PETROVICH Ede: Pécs középkori kórháza. *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve*, (1960) 271–274.
- PETROVICH 1966 PETROVICH Ede: A középkori pécsi egyetem megszűnése. *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve*, (1966) 153–170.

- PETROVICH 1967 PETROVICH Ede: A középkori pécsi egyetem ismeretlen tanárai. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 71. (1967) 290–296.
- PETROVICH 1968a PETROVICH Ede: A középkori pécsi egyetemre vonatkozó források. In: *A 600 éves jogi felsőoktatás történetéből 1367–1967. A pécsi egyetemtörténeti konferencia anyagából*. Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1968. 89–109. (*Studia Iuridica Auctoritate Universitatis Pécs Publicata* 60.)
- PETROVICH 1968b PETROVICH Ede: Veresmarthy Ipoly pécsi kódexe. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 72. (1968):6. 672–676.
- PETROVICH 1971 PETROVICH Ede: A középkori pécsi egyetem épülete és címere. *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve*, (1971) 151–166.
- PETROVICS 2005 PETROVICS István: A középkori pécsi egyetem és alapítója. *Aetas*, 20. (2005):4. 29–39.
- RASHDALL 1895 RASHDALL, Hastings: *The Universities of Europe in the Middle Age*. I–II. Oxford, 1895.
- RÜCKBROD 1977 RÜCKBROD, Konrad: *Universität und Kollegium. Baugeschichte und Bautypen*. Darmstadt, 1977.
- RÜEGG 1993 *Geschichte der Universität in Europa. Band I. Mittelalter*. Hrsg. RÜEGG, Walter. München, 1993.
- SÁNDOR 1987 G. SÁNDOR Mária: Freilegung der Bischofsburg von Pécs und der ersten mittelalterlichen ungarischen Universität. *Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich*, 3. (1987) 67–83.
- SÁNDOR 1997 SÁNDOR, Mária: Die Lage und das Gebäude der mittelalterlichen Universität von Pécs. In: *Universitas Budensis 1395–1995*. Ed. SZÖGI, László – VARGA, Júlia. Budapest, 1997. 61–66.
- SÁNDOR 1998 SÁNDOR Mária: A középkori pécsi egyetem helye és épülete. *Pécsi Szemle*, 1. (1998):3–4. 11–15.
- SÁNDOR 1999 G. SÁNDOR, Mária: *Die Bischofsburg zu Pécs – Archäologie und Bauforschung. Pécs püspökvár – Régészet és épületkutatás*. Budapest, 1999. (ICOMOS–Hefte des deutschen Nationalkomitees XXII.)
- SÁNDOR 2004 G. SÁNDOR Mária: A pécsi középkori egyetem feltárásának és kutatásának újabb eredményei. In: *Változatok a történelemre. Tanulmányok Székely György tiszteletére*. Szerk. ERDEI Gyöngyi – NAGY Balázs. Budapest, 2004. 79–83. (*Monumenta Historica Budapestiensia* XIV.)
- SÁNDOR 2015 G. SÁNDOR Mária: A püspökvár középkori története és az egyetem épülete. In: *A pécsi püspökvár feltárásának eredményei*. Szerk. FONT Márta. Pécs, 2015. 45–54.

- SZÉKELY 1967 SZÉKELY György: A pécsi és óbudai egyetem alapítása a közép-európai egyetemlétesítések összefüggéseiben. *A pécsi Janus Pannonius Múzeum Évkönyve*, (1967) 155–174.
- TAKÁCS 1994 TAKÁCS Imre: Vilmos pécsi püspök (1361–1374) pecsétje. In: *Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon*. Szerk. MAROSI Ernő et al. Budapest, 1994. 299–300.
- TÜSKÉS 2008 TÜSKÉS Anna: *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen, 1365–1526*. Budapest, 2008. (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 1.)
- TÓTH 2016 TÓTH ZSOLT: Sopianae késő római kori ókeresztény temetője és az első középkori székesegyház. In: *Echo simul una et quina. Tanulmányok a pécsi székesegyházról*. Szerk. HEIDL György – RAFAY Endre – TÜSKÉS Anna. Pécs, 2016. 43–74.
- UIBLEIN 1985 UIBLEIN, Paul: Die Universität Wien im 14. und 15. Jahrhundert. In: *Das alte Universitätsviertel in Wien*. Hrsg. HAMANN, Günther – MÜHLBERGER, Kurt – SKACEL, Franz Wien, 1985. 17–36. (Schriftenreihe des Universitätsarchivs 2.)
- VARGA 2008 VARGA Szabolcs: Zágráb szerepe a magyarországi városhálózatban a késő-középkorban. *Urbs. Magyar Városhálózati Évkönyv*, 3. (2008) 249–273.
- VETULANI 1967 VETULANI, Adam: A pécsi egyetem, valamint a krakkói és bécsi testvéregyetemek alapításának körülményei. In: *Jubileumi tanulmányok a pécsi egyetem történetéből*. Szerk. CSIZMADIA Andor. Pécs, 1967. 21–50.
- VIZKELETY 2001 VIZKELETY, András: Ein Textzeuge der Grammatikstudien an der Universität Pécs? In: *Die ungarische Universitätsbildung und Europa*. Hrsg. FONT, Márta – SZÖGI, László. Pécs, 2001. 41–49.
- ZIMMERMANN 2001 ZIMMERMANN, Harald: Wilhelm von Koppenbach, der Gründer der Universität Fünfkirchen. In: *Die ungarische Universitätsbildung und Europa*. Hrsg. FONT, Márta – SZÖGI, László. Pécs, 2001. 33–39.
- ZIMMERMANN 2004 ZIMMERMANN, Harald: Der fünfkirchner Bischof Wilhelm von Koppenbach und die siebenbürger Sachsen. Einige Überlegungen. In: *In honorem Gernot Nussbächer*. Ed. NAZARE, Daniel – POPOVICI, Ruxandra – BOGDAN, Florin. Braşov, 2004. 251–267.

Educational Centre at the Feet of the Mecsek. Focal Points of the first Hungarian University's History

by Tamás Fedeles

(Summary)

Among the universities, which were established around the European continent gradually from the second half of the 14th century, we have to highlight the role of Pécs within the Kingdom of Hungary. The University of Pécs (*studium generale*) was founded in 1367 by bishop William of Koppenbach (1361–1374), who played an essential role in the operation of the institution. The most important objective of the establishment of the university was that the diplomats of the king (contemporarily King Louis I the Great) would be able to study in the territory of Hungary instead of the Italian cities. Self-evidently, the costs of studying at a local university proved to be much lower than spending years in the well-known Italian cities such as Bologna and Padova. As an ecclesiastical seat, Pécs offered an excellent opportunity for the development of a newly-established institution. The cathedral chapter school and the library also had an important role in the foundation. In my paper I will discuss the most important details regarding the short history of the medieval university of Pécs.